

է տօնել լուսնին աւագ լրժան յաջորդող
Կիրակիին, հայերը՝ Ապրիլ 13-ի Կիրակիին
կը տօնեն զայն: Մինչդեռ յոյները մեղմէ
կը շեղին: Վասնզի՝ յունաց Վերադիրը 10
ըլլաով, զատկական լուսնին ծնունդը Սպ-
րիլ 23-ին կը պատահի, իսկ լուսնին աւագ
լրժամը Ապրիլ 5 Շաբաթ օրը պատահելով,
յոյները 6-ին կը տօնեն Զատիկը: Մուսու-
տիկին պատճառաւ, հայ և յոյն եկեղեցի-
ներու միջև ոչ-քրիստոնէական զէպքեր,
խռովութիւններ, երբեմն իսկ մոլեռանդա-
թիւններ առաջ կուգային: Ինչպէս ըսուե-
ցաւ վերև, հայերը 1824-ին, որ նոյնպէս
Մուսուտիկի տարի մըն էր, համաձայնու-
թեան գալով Շ Տարեգրին տեղ չ Տարե-
գիրը գործածեցին, այս կերպով առաջքը
առնուած եղաւ ինչ ինչ տգեղ տեսարան-
ներու և մոլեռանդ մրցակցութեան:

Ուրեմն, Հինգհարիւրամեակի մեծ օր-
ջանին մէջ, 2071, 2166, 2261 և 2356
տարիներուն Տարեգիրներ փոխանակ Շ Տա-
րեգրի, չ Տարեգիրով փոխանակուած են,
որպէսզի Մուսուտիկ չի պատահի: Երջան-
կայիշատակ Օրմանեան Ս. Իրաւամբ կ'ըսէ
«Թէպէտ եղելութիւնը կարեւոր և հետե-
ւանքը ընդհանուր, սակայն կատարեալ յի-
շատակներ կը պակսին թէ ո՞վ եղաւ առա-
ջին միտքը արթնցնողը, ինչպէ՞ս կազմուե-
ցաւ ազգային համամատութիւնը, ինչ կեր-
պով համաձայնեցան բոլոր աթոռները»
(Ազգապատում Դ. Հատոր, էջ՝ 3568-3569):
Թիրաւի մեզի կը պակսին պատմական և
համաձայնական պէտք եղած յիշատակու-
թիւնները թէ՛ ո՞վ և կամ որո՞ք նախա-
ձեռնարկ եղան տոմարական այս կարգա-
գրութեան, որով իսպառ և միանգամ ընդ
միշտ Մուսուտիկին պատճառաւ հայ և յոյն
եկեղեցիներու միջև վէճերը, խռովութիւն-
ները և մոլեռանդութիւնները վերջ գտան:

Մեր այս յօդուածով փափաքեցանք
ամփոփ զազափար մը ևս տալ Սիոնի պատ-
ընթերցողներուն Մուսուտիկի մասին, որ
այս ևս պատմութեան անցած է և սակայն
իր տօնակցութեան պատճառով, ի մասնա-
ւորի Ս. Քաղաքի մէջ տեղի ունեցած յա-
ճախ արհիւնալի տեսարաններով, խոցած է
երուսաղէմի Առաքելական Ս. Աթոռի Մի-
աբանութիւնը, ինչպէս նաև հայ ժողո-
վորդը ի Հայաստան և ի սփիւռս աշխարհի:
ՊԱՐԳԵՒ ՎՐԴ. ՎՐԹԱՆԷՍՅԱՆ

ԼԵԶՈՒՍԳՐԻՏԱԿԱՆ

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԱՁԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՎՐԱՅ ԵՒ ԼԱՏԻՆԱԲԱՆ ՀԱՅԵՐԷՆ(¹)

Այս ժամանակ հայերը Իտալիայում
կազմում էին մի ուժեղ գաղութ. Նրանք
ուժեղ էին ո՛չ այնքան թուով, որչափ ի-
րենց առևտրական գործունէութեամբ. այս
պատճառով էլ տեղական իշխանութիւնները
քաջայայտում էին Նրանց ամէն կերպ և տա-
լիս էին այնպիսի արտօնութիւններ՝ որ
նոյնիսկ իտալացոյ չէին տալիս: Այսպէս
1579 թուին Վենետիկի հայ գաղութը կազ-
մում է ինքնավար ազգային սահմանա-
գրութիւն: Նոյնը տեղի է ունենում աւելի
յետոյ Լիվոռնոյում ևայլն:

Այս հայերը ընականաբար պատկանում
էին իրենց ազգային եկեղեցուն. պապը
ուզենալով որսալ նրանց, 1584 թուին հիմ-
նեց Հռոմում Հաւատոյ տարածման միա-
բանութիւնը, որին իսկոյն յաջորդեց ա-
ռանձին հայ տպարան: Այս տպարանը ե-
ղաւ պրոպագանդայի գործիքներից մէկը և
նպատակ ունէր իր տպած կաթողիկոսի
գիրքերի միջոցով կաթողիկոսութիւնը տա-
րածել հայոց մէջ: Այս տպարանը՝ մինչև
1728 թիւը բաւական ընդարձակ գործու-
նէութիւն ցոյց տուեց և տպեց շատ հայե-
րէն գրքեր, ինչպէս Տոմար Գրիգորեան,
Կոնդակ պապի, Այբբենարան, Քերական-
նութիւն, Կղեմէս Գալստիսի Միաբանու-
թիւն Ս, եկեղեցւոյն Հայոց ընդ Ս. Եկե-
ղեցւոյն Հռոմայ, Բառգիրք Հայ-Լատին
ևայլն: Ահա այստեղ, պրոպագանդայի այս
չըջանում, կազմում է լատինարան հայե-
րէնը, որ պէտք է կոչել ո՛չ թէ Ունիթո-
նական, այլ կոչելիան հայերէն և որի հե-
ղինակներն են Հռոմի դպրոցում սնուած
հայ կաթողիկ վարդապետներ: Այսպիսինե-
րից Նշանաւոր են Յովհաննէս Հովով և
Բարսեղ Հովով, երկուսն էլ Կոստանդնու-

(¹) Շարահակութիւն՝ մեծաճու հեղինակի «Պատ-
մութիւն Հայ Լեզուի» գործէ (ԻԳ. Գրախ):

պուլսեցի: Այս հայերէնը համարում է բարձր լեզու և շատով տարածուած է ոչ միայն Հնավոր գրադպի շրջանում մեծացած կաթողիկէ հայաց մէջ, այլ և գուրգը, նոյն իսկ ազգային եկեղեցուն հաւատարմի մը: Նացած հայ աւաւաճականների մէջ: Այս ազգ գնում ենք մի քանի նմաններ լատինական հայերէնից:

Եւ եւ համապարհանազարանի, ճշմարտութիւն անասելի և փան անեղբաւալի: Եւ եւ համապարհ ուղղագրունեղ, ճշմարտութիւն զհնազունեղ, և փան ճշմարտ, փան երանելի և փան անասեղծ: ... Մարդիցի արեւմ ծառայ քո ըն փնի ջուս, զի անգ է փնցութիւն իմ և որբութիւն զիտարբաւ: ... Թարմած ոք իրաւապէս արգելեցեալ է և ունի զբարի հանութիւն՝ և զաւաքնափան զիտաւարութիւն հազարդեայ, ոչ զբիւր ի պաշտոն որբազնութեան: Եւ թէպէս իւրաքանչիւր ոք ջերմանալ կորէ լամենանում աւաւր և յամենայնում ժամու, աւ հազարգութիւնն Բրիտանոսի, աւաղջաւարար և թարց արգելման մերանեալ, սակայն պարտին աւաւր աճան և ընկացուցեալ ժամանակ, զմարմին Փրկչին իւրայ ըզմականաւ վերաւարգութեամբ որբազնապէս վերընդունել և յաւեն վերադրանել զպատին Աստուծայ, քան թէ ինկարել զիւրն միթիթարութիւն: Դանդի այնքանիցս իւրեղաբար հազարդի և աներանթարք կերպրի, որքանիցս զներմարմնութեան Բրիտանոսի իւրաւարգ վերաւարգէ և սիրով նորին բորբոքի: (Թմայի Գեմբացայ, Յաղագո Համահեւ և ման Բրիտանոսի, էջ 467, 469 և 562):

Անկարելու, յաշնակի՝ անկարելունը:

Տեղի ինչ, շրջափակեցեալ պատուաւ, և լարարմանեցեալ ի ներքս յորձապատիւք հանապարհաք և համանմանիւք: Չորք եղեն անկարելունը մանաւանդական և ուշիմազայգք, այսինքն կրտսական, եղեղապատական, լեմինիական և Բաւալական: Եւ վերականգնաւ այսմ անուան, ի դործոցն իւրոց արտակացեաց իբր աւիցել, անկար ի ներքս, ոչ զայ հար արտականելայ: Դան զի ի համանմանութենէ յորձապատեան և բազմապատկից հանապարհանք, գոմարան ինչ էր և գրեթէ անկար զին նորին գառնի, եթէ անչամ մի և եթ ներմաւել քաւ: զի որքան ջանայ իսկզ-

մամբ կղիլ յոր մանայն էր, աշխատաւ րանգիր յիւրցն և մարդեցեալ վերադաւնայր ի նոյն տեղի: Յաւաք և արտաանել վերադաւնք, զերանեցալ թէպէս Աթենացի ի յանկարելույն անաք կրտսական, և աւաւակելոյն զմիտոցոյն աւաւակելան, իւրիւն Արիտանայ, փաղանանելով զաւրան, ընդ որն անցեալն էր: Աստուա, ամենայն իբք գոմարմաք և իրթնաժանեկք և իրպութիւնք աշխատայոքք, յարմունանին անկարելունք, աշխ, զի չկարէ, փմ գոմարապէս ըմբանել մարմանայ միտա մարգպային, զիմաց և զուե նոցին: Ի յունաց և իւրթինաց լաղրիմնութիւն վերանային: (Չեարմութիւն յերկին, թարգմանեցեալ ի յայկական բարբաւ, ի վարգանայ Յունանեան, յամի ներմարմնութեան տեաւն 1671 և ընթուարութեան Արամազայ 1120, յԱսղեղրգաւմի, էջ 292-4):

Արգ մանթութիւնն այս յաւաղագայի ի նկղից զգայութեանց զիտաւարաց մարմնոյ, այսինքն ի տեսակէ՝ որ է յաւո, ի յակէ՝ որ է յականելո, ի հաւաւակէ՝ որ է ի քիմս, ի ճաւակէ՝ որ է ի բերանն և ի շաւափակէ՝ որ է ի ձեւա: Յաւաղագայի ևս նոյն ծաւնթութիւնն ի յիմացողականէ զգայութեանէ, որ է ի յերկարակայութիւնն մտաց և սար նախկին պատճաւ և առաջին սկիզբն սիրոյ, իսկ ըստ Արիտանոսի ըն գիրս հոգեաց և ըն գիրս զգայութեան և զգալեաց, յաւաղագայի մանթութիւնն այս յաւաց: Վաւանգի նախ շարժի կամ իւրաքանչիւրոյ ուրաք ի մանթութեանէ յայտանէ, յետոյ շարժի յիւրաղութիւնն, զկին որայ գառնայ կամ և սկսանի հանել ի յայն և ապա եւրեակայութիւն իրին, որով ներընկաւա հոգին զայաղարի հանութիւն, շարժէ զիդ ինն ի որտի աւ ի ստացում իրին հանայացելոյ: Ժակ իդն այս մնան ի յուսոյ իմեղէ կարողանելոյ ունել զայն, որում անեւաւ: Եւ յայտանէ ըզմէ յաւաղագայի զերաղանց զորութիւնն սիրոյ, որ է կամ և արժաւ բնաւից զորութեանց՝ զի ըստ փրկաւացման Սրբոյն Թմայի և ալլոց փիլիսոփայից, ոչ սք զորութիւն կորէ զոչ աւանց սիրոյ: Ըստ որում և Սուրբ Յոզսոյ յայնաւարանէ, ըն արագով որ աւ կորընթաւ: Եւ այսպէս համայնք զորութիւնք սկսանին ի հանաղմանէ սիրոյ: Յաւաք եթէ

ոք կամիցի թարց սխալման զանազանել զօրութիւնն ի մոլութեանց, պարտի զգուշապէս նշարել, թէ ըն կիտում, նորում կամի առնել, շարժիցի ի սիրոյ, թէ ոչ, և այսպէս հաւաստեալ կարասցէ իմանալ զճշմարտութիւնն: Իմա և դայս, զի ըստ Սրբոյն Օգոստինոսի, պարտ է պահել զկարգ ամենայնում սիրելութեան: Դանդի նախ սիրելի է Աստուած, երկրորդ ծնողքն և հայրենին, և երրորդ մերձաւորքն և այլք ի մարդկանէ ըստ իւրաքանչիւրոյ առարկանի:

(Նորագոյն ծաղիկ զօրութեանց, թարգմանեցեալ ի Յովհաննիսէ Վարդապետէ կոստանդնուպոլսեցւոյ, Հոռոմ 1671 թ. էջ 12-15):

Պատանհկաց յեղեղունին վար, նոցին իսկ ըն բնաւ կողմունս ներմիտողն բար, ընտանեաց յսկզբան փափկակի դիտամար, ճշմարտագոյն քան աստեղաց ի ծնիցեալս փշմար, բազմիցս նամենայնում ներմալակներպին:

(Զտութիւն հայկաբանութեան, էջ 203): Այժմ պէտք է քննենք լատինարան հայերէնի յօրինուածութիւնը: Այս մասին մենք ունենք մի պատուական առաջնորդ, դա է լատինաբան գրող Յովհաննէս Հելոզ վարդապետի ճերմակնութիւնը, որ կոչւում է Զտութիւն հայկաբանութեան, տըպւած Հոռովում, 1674 թ., որին և հետեւում ենք քայլ առ քայլ(*), թուելով միայն այն փոփոխութիւնները՝ որ մտքին լատինաբանները մեր լեզուի մէջ: Հարկաւոր դէպքում լրացնում ենք մեր քաղուածքները այլ աղբիւրներից, հրատարակուած առձեռն գրականութիւնից:

Հոլովման մէջ եղած ներմուծութիւններն են.

1. Ներգոյականի կազմութիւնը, բացի սովորական ձևից լատինարան հայերէնը ընդունում է նաև ըն նախամասնիկի կամ նախդիրի գործածութիւնը թէ եղակիւում և թէ յոգնակիւում:

Ձայնաւորով սկսող բառերի մօտ այս մասնիկը դառնում է և և ուղղակի կցւում բառին: Օր. եղ. ըն բանում, նոսկւում, նարեան, նաղբեր (աղբիւրում), նԱղա-

մում, ննայոյ, նանձին, նաստեղ, ընհօր, ընկնոյ, ըն գեղ, ըն տեառն, նաւուր ըն քեռ, ըն թուռ:

Եզ.— ըն բանս, նոսկիս, ըն միտս.

Ինչպէս երևում է այս օրինակներից, ըն նախդիրը ինքնին բաւական չէ կազմելու համար ներգոյական հոլովը, այլ ինչպէս լատիներէնում, պահանջում է որ գոյականն էլ տրական կամ աւելի ճիշտ հին ներգոյական հոլովածէն ունենայ, սրա համար էլ կցւում են եղակիւում — ուււ, — ուլ, — եր, — եզ ձևերը, իսկ յոգնակիւում — ս:

Ներգոյականի այս կազմութիւնը միայն գոյականներին յատուկ չէ բնականաբար, այլ նաև անականներին, միջակ անուններին և գերայաներին:

ոմն-նումսմն, նումսն, նիմիք, — յգ. նոմանս. ո՞ր, ո՞-նորում, նո՞ւմ — յգ. նո՞րս, նո՞յս.

Դերբայ.— նելն (ի լինելն), նեղանիլն, ըն լինելն, ըն սիրելն, կրաւ. ըն սիրելն, ըն լուանալն, ըն լուան, դերանուններից կայ միայն՝ նիրեան, նիրեանս, նայոմիկ, նայոսիկ, նինքեան, ներոյնում, նիումում, նիմս, են, իսկ անձնական գերանուններին մէջ մուտք չէ գտած:

2. Հոլովումը ընդհանրացել է և այնպիսի բառեր՝ որոնք թէն է բ նյանքում, բայց զրաբարի մէջ հոլովում էն ու հոլովմամբ կամ այլ ձևով, լատինարան հայերէնում հոլովում են եւ ձևով, ինչ.

արտօսր — արտօսեր

ծաղր — ծաղեր

մեղր — մեղեր

կղմիւնար — կղմիւներ

քաղցր — քաղցեր, բց. ի քաղցրէ, գրծ. քաղցեր:

3. Անեղական բառերը է-ի յապաւումով վերածուած են եղակի. ինչ. կեան, միտ, մեղ, փառ, օրէն, կամ, աչ, վար, բար, արտականոն, հայրենի. (փոխանակ ասելու կեան, միտք, մեղք, փառք, օրէնք, կամք, աչք, վարք, բարք, հայրենիք).— նոյնպէս հոլովման ժամանակ՝ ըն մտում, յոգ. ըն միտս, ներ մերում խօսում (մեր լեզուի մէջ):

Սրա հակառակ անյոգնական անունները գործածում են իբր յոգնակի, ինչ. Զկարս քոյինս. մարգիկք — Անականների աստիճանները:

Բաղդասարկանի համար յատկացուած

(*) Մասամբ նաև Զարբանեղեան, Պատմ. Հայ Դպր. Բ. 51-53:

է գոյն ժառանգելը, իսկ գերադրականն համար գումեղ. ինչ.

Խոնարհ խոնարհագոյն խոնարհագունեղ սպիտակ սպիտակագոյն սպիտակագունեղ բարբի բարբգոյն բարբգունեղ

Սրանք համաձայն լատիններէնի կարող են տալ մակագանքեր. ինչ.

որոշողագունեղապէս

Ածականների համաձայնութիւնը. — Ածականը գրաբարի մէջ յետադաս լինելու դէպքում համաձայնում է, նախադաս լինելու դէպքում չի համաձայնում: Լատինարան հայերէնի մէջ ածականը սպարտի համաձայնելը ընդ գոյականին միշտ և ամենուրեք, այսինքն ո՛չ միայն մինչ հետեի գոյականին, այլ և մինչ նախադրի նմինն (*), սրա համար էլ գտնում ենք միշտ հայերէնի համար խորթ գարձուածքներ. ինչ.

անուանց յատկից արականաց ասոր. յտանուանց

ի յիզականում սեռականում սեղ. սեռում

ըն գոգնականում թուով այգ. թուում

ըն չափաւորի քաղցեթի

Փոխանակ հոլովիցն պահանջեցելոց ի վերայ վախճանականաց տառից բայից հրամայականաց.

ըն վերջնում անկատարից բանից

ըն աւարտեցելոց բանից

նազգում իւրաքանչիւրում

յատուկ է հմտի քերականի արտաբերելն և արտադրելն զայն, որ ի ներտրամագրեցելոցում բանում.

յորժամ խորհիմք զենբ արամագրեցելոյ բանէ

յարմարից բայից անկիցն գտեցելոց պատշաճաւորութիւն

Միջակ անուններից նշանակելի են՝ իւրաքանչ, երկաքանչ, որոնցից արբեր են իւրաքանչիւր, երկաքանչիւր:

ՊՐՈՓ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

(Շերտաւորել)

(*) Զտութիւն Հայկաբանութեան, էջ 161:

Յ Ո Ր Ե Լ Ե Ա Ր

ՀՈԳ. Տ. ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ ՔԶՆՅ. ՈՍԿԵՐԻԶԵԱՆ

Ներկայանայ զազուրը, գիտակից միտ իր ազգային մեծ պարսկամուրիւններուն, գեղեցիկ մտածումը ունեցու մեծաբանի յոբեթաններ սարքելու հայ մեքի, մեպոյթի եւ համարյան ծառայութեան վասակաւոր զոյգ գործիչներուն, Հոգ. Տ. Հայկազուն Քննյ. Ոսկերիչեանի եւ Պ. Շահան Պերպերեանի համար, իբր գնահատման եւ երախտագիտութեան արտայայտութիւն անոնց՝ որոնք իրենց անսպասելի արժանիքներով, մին իբրեւ Հայ Եկեղեցւոյ անասօք մեակ եւ կրթութեան վասակաւոր զարգացուցիչ, եւ միւսը իբրեւ իմաստասէր դասախօս, արուեստագէտ ու դաստիարակ, արիւնքով իրենց մեքին ու արժին լոյսը ջամբեցին սերունդներու, եւ որ այսօր կ'արժանանան այսպէս իրենց երախտագիտութեան արժանիքներու, բարեկամներու եւ հիացողներու գնահատման:

Ներկին ալ նկատմամբ Այս յանուն Նորին Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հօր եւ բովանդակ Միաբանութեան, ունի արագին պատգմ՝ իր գնահատման մասնաւորելու, վասնզի երկուքն ալ, մին իր երեսաստղ ու աշխարհական օրերուն, եւ միւսը քակաւին մինչեւ երկու տարիներ առաջ, Նուստագիտի մատուցական ու կրթական գործին բերած են իրենց մեքին ու հոգիին ամենաբարձր մասը, բողոքով անբաւական յիշատակներ իրենցմով բարեբաւում ու դաստիարակութեանն ու մեքին ու հոգիին մեք:

Այսի նախորդ թիւին մեք տուինք արդեն Պ. Շահան Պերպերեանի յոբեթանին յայտարարութիւնը, իր կենսագրական ու գնահատական արժեքատեսակով: Պ. Շահան Պերպերեանի հազուագիտ արժանիքներուն նախորդ եւ զանոնք առաջօրէն ընդունող հաստատութիւններէն մին եղած է Ս. Արքուշոյ Ժառ. Վարժարանն ու Ընծայարանը: Այս արագին կը միացնէ իր ջանք յարգանքն ու գնահատման բոլոր անոնց՝ որոնք գիտեցան արժեւորել այս հազուագիտ իմացականութիւնը, մեծ ուսուցիչը, խօսքի եւ գրչի բզգաս վարպետը, որուն նկատմամբ մեր միաճանաչարար վարձատրութեան մը աւելի տուր մըն է երախտագիտութեան: Այս առիւ-